

ZALABAI ZSIGMOND

Asztalfiók-irodalom

II.

„CSAK BUJDOSÓK, CSAK VÁNDOROK VAGYUNK”

Hazatérve a földönfutásból, a frontvonal miatt elrendelt „menekülésből”, ismerkedik újra faluja képével a nép. Mint egy szürrealista színpadkép, olyan a község, a határ. Fegyverek szanaszét, kiégett páncélkocsik, tankok roncsai; katonasírok nemcsak a temetőben, hanem még a templom körül is. Ott húsz, itt harmincnégy; bennük nyolcvanhat szovjet halottja a környék birtokbavételéért folytatott ádáz harcoknak. (1946. február 18-án – tizennégy hónappal elföldelésük után – a tetemetek, hogy a hősi halottak párkányi temetőjében találjanak végső nyugalomra, kihantolják, koporsókba rakja a község közmunkára kirendelt férfinépe.) Gyógyítgatják az emberek a föld sebeit; eltüntetik, mikéntha lidérces emlékeit a tegnapiaknak, a bombatölcséreket. Betemetik a lövészárkokat, géppuskafészeket, tankcsapdákat. Végzik a hátországi közmunkát: segítkeznek a környékbeli hidak, a vasútvonal helyreállításában. Terelik – messze vidékekre is, ha úgy kívánja a szükség, s a parancs – a hadak nyomában járó élelmiszer-utánpótlást: az állatállományt. Javítgatják otthonaikat, keresik ingóságait. Egyik bútordarab az Alvégből kerül elő, másik a Felvégből. A csikótűzhely a borospincék valamelyikéből, a szék a hadikórháznak berendezett parókiáról. A henger, a borona a szomszéd községből. Az eke sehonnan... Megbolydult méhkas a falu. Holmija után kutat a nép, csereberéli még megmaradt értékeit: legyen mivel nekivágni a jövőnek. Húsz kilométerre is elyalogolnak egypár naposcsibéért: népesüljön be újra az udvar, enyhítsenek legalább így az élelmiszerhiányon.

Feketézés, árufelhalmozás és – mint minden nagy fordulat után a határsávban – csempészés megint. Nagyban és szinte hivatásszerűen úzik az ügyeskedők. Nincs cukor? Mézzel, jobb híján, pótolható. Akadt, akinek méhcsaládjait hurcolták át a határon a csempészek... Megfogyott az állatállomány? Ló, tehen vándorol át ide s oda, cserebé másért, a befagyott Ipolyon. Volt, hogy elcsúszott az állat, beszakadt alatta a jég; felpuffadt tetemére akadtak rá már csak a fináncok. Csempészhalálok híre is kering a vidéken... Magyarországra főként cukrot, kávé, teát, élesztőt szoktatnak át, s tűtől a kocsitengelyig mindenféle ipari terméket. Onnan bor, pálinka, dohány, cigaretta vándorol ideátra. Olyannyira elhatalmasodik a csempészet, hogy a fináncok mellé erősítésül 1947 elején újabb kilenc katonát kell a faluba vezényelni a vámórvonal ellenőrzésére. Élelmiszerhiány, áruhiány, infláció – a front után egy doboz gyufát tíz-tizenkét, egy százalapos cigarettapapír-csomagot húsz, egy kiló cukrot nyolcszáz-ezer koronáért kaphat, ha kaphat egyáltalán az ember.

1945 áprilisában megjelennek falumban az új hatalom első képviselői: a csehszlovák pénzügy- és határőrök; nem sokkal később pedig a nemzetbiztonsági testület. Az ugyan némi csúsztatás, amit az Oslobodený Juh (A felszabadított Dél) című 1946-os kiadványban olvashatunk, hogy tudniillik „a várva várt” szerveket „a lakosság lelkesedéssel és ovációval fogadta”; megérkezésük viszont valószínűleg nem sokkolta a falut.

Nem, mert jövetelükkor nyilvánvaló volt már, hogy Csehszlovákia részeként éli tovább életét megint az Ipoly-vidék – különösebb meglepetést ez ekkor nemigen vált ki. Új állam, új rend, új hivatalnokok: hozzászókkott az efféle változásokhoz a határ menti ember. „Volt ilyen már az első republika alatt. Osztán túléltük azt is. Úgy még soha nem vót, hogy sehogyse lett vóna...” Bizakodik még az Ipoly mente magyar népessége, hogy kialakulnak előbb-utóbb azok a formái az életnek, amelyekbe különösebb meg-
rázkódttatások nélkül illeszkedhet be újra. 1945 őszén a határon való szabad átjárás megszűnik; az Ipoly túloldalán maradt földjeit azonban – ideiglenes határ menti úti-igazolványok birtokában – művelheti, akár csak az „első republika” alatt, ezúttal is a nép. Várni kell, kivárni, míg helyreáll a rend. „Valahogy majd csak lesz...” – biztatgatja magát a határ menti ember, ám maga sem tudja közben a felbolydult világban, hogy észjárásában mennyi a sorsfordulók tapasztalataiból leszűrt bölcsesség, a türelmes belátás – és mennyi az önvigasz, a keserű önáltatás.

Kósza hírek kelnek szárnyra elébb – fészükéből először kirepülő, bizonytalan-
kodó madárkák –, hogy „háborús bűnös” a magyar népesség. Majd azt vélik tudni bennfentesek, hogy a történelem ítélőszéke előtt felelni fog minden magyar. „Köllött nekünk úgy ez a háború, mint kecskének a kés. Feleljen az, aki ránk hozta. A nyila-
sok. A vitéz urak. Meg a besúgóik. Azok bűnhődjenek. Nem mink csináltuk a hábo-
rút. Bűnhődni se bűnhődhetünk érte” – bizakodnék tovább a nép. Ám a faluja föl-
é gyűlő viharfelhők láttán sokasodik benne a kétely is, megrendülése a hitnek, a biza-
lomnak.

Nyugtalanóság villamos kisülései az Ipoly innenső partjához tapadó falucskák fölött.

Híresztelik, hogy a hivatalokban, de hogy Léván még az utcán sem szabad ma-
gyarul beszélni. „Választhat magának másfajta anyát az ember?” Híresztelik, hogy nem lesznek iskolák: magyar iskolák. Hiszik is, nem is; ellenkeznek ez a gyakorlat az első
köztársaságbeli tapasztalatokkal. De nem zörög a haraszt, ha... Nem nyílhatott meg,
lám Ipolypásztón sem a magyar iskola. Bizalmatlanság. Szorongás. Így éri 1945 augusz-
tusában a falut a hír, hogy a magyarok többségét a 33-as számú elnöki dekrétum meg-
fosztja állampolgárságuktól s a vele járó bármiféle jogtól.

Hogy ez az intézkedés valójában milyen következményekkel jár a jövőben, hogy
mit is hoz magával, azt nemhogy a politikai események logikáját nem értő, újság, rádió
nélkül élő, tájékozatlanságba, bizonytalanosságba lökött magyar parasztnép nem tudta
akkor, de nem látta tisztán – jellemzően a kor társadalmi viszonyaira s a magyarkérdés
körül hullámzó sokféle álláspontra – még az alsó és középszintű politikai vezetés,
a magyar néppel a legközvetlenebb kapcsolatban álló szlovák hivatalnokréteg sem. Bi-
zonyysága ennek a zselízi járás párttitkárának az a jelentése, amelyet 1945 augusztusában
terjesztett Szlovákia Kommunista Pártja zsolnai konferenciája elé:

*„Mint zselízi járási titkár teszek jelentést járásunk helyzetéről és problémáiról.
A zselízi járást két sajátossággal jellemezhetjük. Először: három hónap alatt átasett a front
minden szörnyűségén; másodsor: lakosságának 99%-a magyar nemzetiségű.*

*E sajátosságok közül az első magyarázatot ad a járás roppant nehéz gazdasági helyzete-
tére. Ez a terület, amely az egész köztársaság legtermékenyebb területeinek egyike, s amely
a múltban nemcsak hogy önellátó volt, hanem ellátta Szlovákia szegényebb kerületeit is, ma
olyan állapotban van, hogy lakossága segítségre szorul. Ezt a segítséget azonban nem kap-
ja meg.*

*A másik körülmény, amely a politikai helyzetet meghatározza, a nemzetiségi kérdés.
[...] Ez a kérdés nálunk olyannyira fontos, hogy a leggyorsabb megoldást követeli meg.*

A magyarokkal szembeni politikánknak mindeddig csak általános vonala volt meghatározva. Semmi sem hangzott el azonban arról, hogyan kell ennek a politikának megvalósulnia. Valamennyi magyar feje fölött Demoklész kardjaként függ a kitelepítés veszélye és félelme. Hogy ettől a félelemtől lassanként elvesztik munkakedvüket, talán nem is szükséges külön mondani. Ezenkívül alapvető különbségeket látok a köztársaság elnöke által a németek és magyarok állampolgárságának módosításáról kiadott dekrétum tartalma között és a között, amit Široký elvtárs mondott a magyarkérdésről tegnap. Szükségesnek tartom, hogy e helyen pontos és részletes direktívákat kérjek arról, hogy milyen álláspontot kell a párt titkárságának érvényesítenie azokkal a problémákkal szemben, melyek a nemzetiségi kérdést érintik.

Hogy pontosabban fejezzem ki magam:

Először is, tudni akarjuk, mi lesz a magyar nemzetiségű elvtársakkal. Hiszen nem szabad elfeledkeznünk arról, elvtársak, hogy éppen a zselízi járásban sok az olyan ember, aki már évtizedek óta áldozatkészen dolgozik pártunkért. Az egykori Csehszlovák Köztársaság alatt a zselízi járás kommunistáinak munkája már olyannyira ismert volt, hogy maga a Szovjetunió részesítette elismerésben, s vörös zászlóval tüntette ki azt. S ezeknek az elvtársaknak ugyanolyan sorsban kell osztozniuk, mint az anyásoknak és a nyilasoknak? Pártba való felvételükről még mindig nem történt gondoskodás, s képességeik nincsenek kihasználva. És ez nem helyes, elvtársak. Hiszen a nemzetbiztonsági testületben a legnagyobb biztosítékai lehetnének annak, hogy valamennyi nyilas a legrövidebb időn belül elő lesz állítva és szigorúan meg lesz büntetve.

Másodszor, tudni akarjuk, milyen sors vár a járásnak azokra a lakosaira, akik a pártnak ugyan nem tagjai, a köztársaság ellen azonban sohasem vétettek. A köztársasági elnök dekrétuma szerint a csehszlovák állampolgárságot csak azok a magyar nemzetiségű lakosok tartják meg, akik erre a köztársaságra méltók. A többiek az állampolgárságukat elvesztették, ám kérelmezhetik, és ha nem bűnösök, ismét elnyerhetik azt. Široký elvtárs szavai szerint a köztársaság területéről valamennyi magyar át lesz telepítve. Legyen most már bármiképpen is, nagy hibát látok abban, hogy az ottani lakosság a dolgok valós állásáról nincs kellőképpen tájékoztatva. Azáltal, hogy sorsuk kérdéseiben nem látnak tisztán, a legképtelenebb hírek és rémhírek keringenek közöttük, amelyek mindent szolgálnak, csak az általános konszolidáció céljait nem."

Hasonló hangnemen vetette fel a magyarkérdést a lévai járási titkárság, amely levelet intézett Szlovákia Kommunista Pártja zsolnai konferenciájához. Beszámol benne arról, hogy a nemzetbiztonsági testület föllép a magyar kommunisták arra irányuló törekvései ellen, hogy a lakosság köreiben tisztogatást végezzenek, s leszámoljanak a volt nyilasokkal, kollaboránsokkal. Nehezményezi azt is a levél, hogy a magyar kommunistákat akadályozzák abban, hogy bekapcsolódhassanak a járás társadalmi-gazdasági életének újjáindításába, az újjáépítésbe. „Elvárjuk – fogalmazza meg végül az alsóbb szintű politikai vezetés kívánságát a levél –, hogy az SZLKP zsolnai konferenciája a szlovák dolgozó nép kérdéseit s a demokratikus és antifasiszta magyar dolgozók kérdéseit [...] oldja meg úgy, hogy véglegesen biztosítsa demokratikus és antifasiszta magyar elvtársaink nyugodt együttélését a szlovák néppel."

E nemzeti indulatoktól mentes beszámoló és levelek kívánságait azonban két-három évre ad acta helyezi még az idő és a „magas politika”. Történészek, politológusok a megmondható (talán), hogy milyen okozataként a sokféle eszméből, érzelemből, szenvedélyből, nemzeti érdekeltségéből, kül- és belpolitikai adottságból, pártközi harcokból, taktikai és stratégiai sakkhúzásokból összeálló, áttekinthetetlenül bonyolult okoknak. Talán azért, mert a háború éveiben, szerte a világon, máglyatüzekre került

számtalan emberi értékkel együtt a a toleranciának: más nemzetek, nemzetiségek és nyelvek léthez való jogának a méltányolása is. Talán, mert ugyanezekben a vérzivataros években fölfeslett s összekuszálódott az emberiség érzelmi és erkölcsi kultúrájának szövete. Talán, mert indulatok lobbantak ott, ahol a józan észnek kellett volna átsugározni lelkeket. Talán, mert a vajúdásai közepette megint új Európát szülő történelemben fölerősödött a nemzetek tudatát eltorzító nacionalista manipuláció. Talán, mert a szlovák népnek visszafajt még mindig a múlt: az Apponyi Albertek politikája. Talán, mert el lehetett hitetni a közvélemény egy részével, hogy a Republikát – dacára annak, hogy kis létszámú – az bomlasztotta föl, aki kebelén élt: a magyar nemzetiség. Talán az játszott közre az események mostoha alakulásában, hogy Csehszlovákia és Magyarország között feszült és rendezetlen volt a kapcsolat. Talán az, hogy a szlovákiai politikai harcokban a pártok cinikus módon ütőkártyaként használták a jól keverhető magyarkérdést. Talán az, hogy azt harsogták fülébe a közvéleménynek: ha nem lesznek „átcsoportosítva” s kitelepítve a magyarok, nem jut föld a nemzetnek: a szlovák honfiaknak és a telepéseknek. Talán az, hogy csatlakoztak – még inkább szítva a gyűlölködés zsarátnokát – a pártok magyarelles hangulatkeltéséhez, nyilván a sajátosan szlovák keresztényi eszmekör és felebaráti szeretet szellemében, az egyházak is.

„Felebarátaim a Krisztusban” megszólítással megőrződött a sokat látott ipolypásztói parókián egy szlovák nyelvű, sokszorosított formában készült, 1946-ban íródott levél, amely azt hányja a jogfosztott magyarok szemére, hogy nem akarnak – az Istenért sem akarnak – örvendezni a megújult Csehszlovák Köztársaság immár másfél éves létezése fölött. Pedig ez az ország „népi demokratikus és szláv állam” lesz, amely a magyarkérdést

1. „a reszlovakizációval”
2. „a lakosságcserevel”
3. a bűnösnek találtatott magyarok „kitoloncolásával”
4. a nem megbízhatónak találtatott magyarok esetleges „belső áttelepítésével”
5. a következő magyar generációk elszlovákosodási lehetőségének a megteremtésével szándékozik megoldani, annál is inkább, hiszen „kollektív jogok nem lesznek”.

Bűnös–nem bűnös; megbízható–nem megbízható; lojális–nem lojális... Káderezések, beidézgetések, számtalan esetben vizsgálati fogság a zselízi járási fogdában. Megaláztatások, megfélemlítések ördögi mechanizmusa. A „fű lehajlik a szélben, de megmarad” ősi parasztlogikája. Ordítani, jajdulni, káromkodni akaró szájak, melyeket csukva tart mégis a kényszer. S ilyen lélek- és idegállapotban hangzik el a szlovák szószékről a kioktatás, mely szerint *„Minden magyarnak, aki a Csehszlovák Köztársaságban marad [...] arra kell törekednie, hogy jó és hűségese polgára legyen a Csehszlovák Köztársaságnak, amelyben igyekezzen olyan hazát látni, amely minden egyes polgárának védelmezője, és amely minden egyes polgárának azt nyújtja, amit csak egy rendezett és haladó szláv állam a polgárának a mai, háború utáni körülmények között nyújthat”*.

Eddig a szöveg, amelynek szerzője képtelen volt meglátni – mert a nyelve más – az emberben az embert.

Pörölj, Uram, pöröldimmal, Harcolj én ellenségimmal!

Az efféle erkölcsi torzulások is okozhatták a dél-szlovákiai magyar faluvilágra rázúduló embertelenséget, a könnyet, a kint, a vért, a szenvedést, a megpróbáltatást. A „feszítsd meg!” tébolyultjai is okozhatták.

Talán.

Sorjazzanak bármilyen okok, érvek, indoklások, „tisztá nemzetállam” szülte motivációk, a tény tény marad; a metszően éles, orkáni erejű forgószeleknek e kavargásában – Gustáv Husák szavait idézve – *„a magyar lakosságot sok sérelem érte, sok ostobaságot, sok következetlenséget és méltánytalanságot követtek el vele szemben. Az évek távlatából ezt meg kell mondanunk”*.

Kezdődtek a „túlkapások” 1945 augusztusával, a magyar népnek csaknem az egészét érintő, 33-as számú elnöki dekrétummal: az állampolgárságtól való megfosztással. Folytatódtak az 1945/88 számú, október elsején kelt dekrétummal, amely a munkaerőhiány örvéen Cseh- és Morvaországban kötelezte munkára a magyar lakosság egy részét. Önmagában ez – hozzászókkott a nép a háborús esztendőkből a közmunkához, a „menni kell” parancsához – nem is lett volna még csapás. Csakhogy munka, tennivaló odahaza is akadt bőven. Tanúsítja ezt az Almanach oslobodeného Juhu (A felszabadított Dél almanachja) című, 1946-os kiadvány, amelyben Ipolypásztórol ez olvasható: *„A munkaerő hiánya a gazdaságokban nagy nehézségeket okoz.”* A „toborzás” ezért – mint Viliam Plevza megállapítja – valójában „ellentétben állt a munkára való mozgósítás általános szellemével; megvalósítása során főként az önkéntesség elvét szegték meg”. Magyarán: erőszakkal szakították ki szülőfaluja talajából az embert. Falumban is, ahonnan 1945. október 25-e körül hetvenkilenc férfit vittek Morvaországba a vonatok. Október végén a zselízi munkaerő-begyűjtő táborba került Ipolypásztó lelkésze is. Garam melléki „munkanélküliekkel” Prágán túlra röpitik őt a sors pörölycsapásaként csattogó vonatkerekek. Vonatok, vonatok, vonatok! Vagonok lesznek egyre inkább az Ipoly menti ember életének meghatározói. Szűts Árpád lelkész naplójában olvasson a „Lelkipásztor a vonatparancsnok csendőre engedélyével a prágai teherpályaudvaron a sínek között tartott a szállítmánnyal november első vasárnapján istentiszteletet”. Eltűnődöm: Mit mondhatott vajon a komoran feketéllő tömegnek? Tudott-e erőt, hitet, vigasztalást nyújtani a Fellini-filmbe kíváncsozó helyzetben? Micsoda vigasz micsoda szavait kereste? Hiszen vitte őt magát is ide-oda a kényszer: előbb Dvur Olšanyban, egy majorban volt – prédikátor létére – gazdasági munkás, majd Bílovban marhagondozó. 1945 karácsonyán a cseh–morva testvéregyház kralovicei templomában (szerencséjére) megismerkedett egy szolgálaton kívüli főtisztval, a járási nemzeti bizottság tagjával, akiben megértő támogatóra talált: január elejére új ismerőse visszasegítette őt falujába, ahol megint csak félelmet, szenvedést, újabb megaláztatásokat talált.

Nem űzte el Ipolypásztó népének feje fölül a balsorsot ugyanis az 1946-os esztendő sem. Június: érvénybe lép a „reszlovakizálás”. Akik 1918 előtt, majd pedig 1938 után erőszak vagy kényszerű alkalmazkodás miatt vallották csak magukat magyarnak, visszatérhetnek a szlovák nemzet kebelére. Ingadoztak – érzékeny barométerként – egyes lakosságú területeken mindig is a nemzetiségi statisztikák. Nincs abban kivetnivaló, hogy szlováknak vallja magát, aki volt eddig csak botcsinálta magyar. Ám a küszöbön álló (1946 februárjában már elfogadott) lakosságcsere, a nép nyelvén: „a kitelepítés”-nek a légkörében – gellert kapott ez a szándék is: *„Az egész reszlovakizálási akció célja a kisebbségi probléma belső úton történő felszámolása lett”* – mint azt Viliam Plevza írja. Hogyan folyt le az eljárás? A kényszerű lélekcseré? Két-két hivatalos személy járta be Ipolypásztó házait sorról sorra, aláírásra kínálva föl a családfőnek egy ívet, amelyen azt vallja, hogy ő valójában – szlovák. Az aláírásért járó dekrétum lépcsőfokot jelentett az állampolgárság visszanyeréséhez, feloldást a vagyonek kobzás alól, lehetőséget, hogy az ember elkerülje a kitelepítést, ingadoztak, s hajoltak el hát a forgószelekben a lelkek. Falum mintegy háromszáz katolikusa közül mennyien reszlova-

kizáltak, nem tudom; a reformátusok közül – lélekszámuk hétszázharminc körül mozgott – húsz család választotta a szülőföldön maradásnak ezt a kényszerű (és embert alázó) módozatát, mielőtt kezükbe nyomta volna a sors a „fehér levelet”, amely akkoriban azt adta tudtára az embernek, hogy magyarországi áttelepítésre jelöltetett ki.

1946 novemberében osztották ki Ipolypásztón a „fehér lapok”-at mintegy kétszázharminc személynek. (Köztük két született szlováknak is. Pikantériája – mit pikantériája? tanulsága – ez is a sorsnak. Hogy a határvidék embere, tartozzék bármilyen nemzetiséghez, egykönnyen kerülhet közibe ama bizonyos két malomkőnek. Így vizsgáztatták – 1918-ban cseh, 1938-ban magyar, 1945-ben szlovák hatóságok – falum egykori kántortanítójának a lelkiismeretét; így került Š. bácsi – gyermekkoromból villan vissza képe: elegáns görbebot, ápolt kis kecskeszakáll, idegenes, de folyékony magyarság – hol a kakastollasok elé, hol meg listájára a szlovák nemzet, vagyishogy önmaga elenségének.)

Kiosztattak tehát a „fehér levelek”; rossz hírt közöltek, rosszat. 1946 decemberében azonban még elviselhető hírt jelentettek: jót; aki fehér lapos, maradhat továbbra is a falujában. Egyszer, kitelepítéskor, igaz, el kell majd szakadnia tőle neki is; de ki tudja... hátha jobbra fordul addig sorsa a forgószelek kavarta világnak. Jó, hogy e mosti baj, a legfrissebb, a deportálás bennünket nem ér – vélhették a fehér laposok 1946. december 11-én, amikor is kora hajnalban rajtaütésszerűen karhatalom vette körül a falut, hogy végrehajtsa újabb akaratát a sorsnak: ezúttal immár nemcsak a munkaképes férfiakra, hanem egész családokra vonatkoztatva a Csehországba telepítés kényszerét.

Körbevette tehát a Léváról, Ipolyságról kirendelt katonaság 1946. december 11-én a falut. Kiszállt a helyszínre egy bizottság, járási emberekből. Társaságukban a helyi komisszár, természetesen szlovák, s a csendőr (természetesen az is szlovák). Járták a csehországi munkára kötelezettek házait sorról sorra, osztogatva a baljós papírokat, amelyeken ez állt: „Pridelovací výmer (Beosztási végzés), a Köztársasági Elnöknek az általános munkakötelezettségről szóló, 1945. X. 1-én kiadott, 88-as számú dekrétuma szerint.” – „De hát mér köll bennünköt köteleznyi a munkára? Dógoztunk s dógozunk mink eliget, látástó vakolásig. A front alatt évadótak a földjeink, tönkrementek a szekereink, a gazdasági főszerelésünk, lovunk alig van, rossz gebékke küszködünk... Vóna munka itthon is elig.”

Olvassa, de nem érti, nem fogja föl a nép a belső áttelepítéssel járó munkakötelezettség társadalmi és politikai indoklását: „A Köztársasági Elnök 88/1945 jelzésű dekrétumának felhasználását a cseh kerületekben levő, nagy munkaerőhiány indokolja, továbbá a nép élelmezésének fontos és nyilvános érdeke, amely ugyancsak megköveteli, hogy nevezett azon kötelelégeinek, amelyek a jelen munkabeosztásából következnak, rendes és lelkiismeretes teljesítésével bebizonyítsa a csehszlovák kormány építési (kétéves) tervéhez való pozitív hozzáállását.”

„Dógoznánk mink rendesen. De nem lehetne itthon? Itthon... nem lehet?”

Nem. Nem lehet. Menni kell. Még ma. Egyik hang kemény, a másik zavart, a harmadik számonkérő. Berregnek menetkészen a nagy teherautók, várva, hogy rakterükre kerüljön a legszükségesebb holmi; sorakoznak az állomáson a tehervagonok. Menni kell. Menni. Még ma. Azonnal. S akárcsak a „menekülés”-kor: kapkod össze ruhát, lábbelit, kevéske bútort, mindenféle holmit nagy sietve a nép. Kezébe nyomott a deportálóbiztosuk a Beosztási végzésen kívül egy másik nyomtatványt is. Száma 801/1946; szövege többek között:

1. Melegen kell felöltözni.
2. Mindent becsomagolni (a bútort is) batyuba és csomagokba. Minden csomagra, egy dróttal felerősített fatáblácskára rá kell írni az átcsoportosított nevét és szlovákiai lakhelyét.
3. Evőeszközt (tányért, kanalat stb.) előkészíteni úgy, hogy mindig kéznél legyen.
4. Baromfi és apró állatok részére eleséget vinni.
5. Mindenki vigye magával:
 - a) a hivatalos végzést,
 - b) vásárlási könyvet a kijelentő lappal,
 - c) nyilvántartási igazolványt (zöld vagy sárga),
 - d) személyi és egyéb okmányait.
6. Az élelmiszerekből magával vihet: személyenként 5 kg lisztet, a többi készletet köteles eladni a Szlovákiai Gabonatársaság erre jogosult bizományosának (Želiezovce).
7. Minden család vihet magával:
 - a) hat darab tyúkot,
 - b) 2 darab libát vagy 4 darab kacsát,
 - c) 1 darab sertést 60 kg súlyig minden két családtag részére,
 - d) összes birkáit és kecskéit magával viheti.
8. Borjúkat és anyasertést nem szabad elvinni.
9. Egyéb vagyontát eladhatja vagy őrizetbe adhatja rokonának vagy ismerősének.

Így zúdult rá Ipolypásztóra az a téli nap 1946. decemberében. Berregtek a teherautók, hordva negyvenhárom család – mintegy kétszáz fő – szürrealista forgatókönyv szerint egymás hegyébe-halmába dobált holmiját az állomásra; csattogtak a hideg, huza-tos tehervagonok (az emlékezet szerint: „az évszázad tele” dühöngött) az „átcsoportosított”-akkal s családtagjaikkal; aggokkal, kisgyermekkel a messzi Csehország felé. Fel volt kavarva nagyon azon a télen az Ipoly menti táj.

„Amikor verset ír az ember – nem írni volna jó.” József Attila vall így a költészet születésének egyik – tán leghitelesebb – okáról: a fájdalomról. Ismerek Ipoly menti parasztervet, hírvet, rímes jajgatást, amelyet a fájdalom ihlete vetett papírra és őrzött meg máig a megrendülésre váró emlékezetnek:

*Hangos motorzúgás hallatszik messziről,
Egy pincébe húzódtam meg kegyetlenül.
Hangos sírás között búcsúzkodik a nép,
Elvisznek most minden magyart, aki csak ép.
Idehaza más nemigen maradhatott,
Mint reszlovák és a telepítő-lapos.
Az indulásnak hogy eljött az ideje,
Akkor érkezett meg az isten hidege.
Néhány bútorkát az autóra raktak,
Házat, földet, marhát, mást mindent itt hagytak.
Amit sok szorgos kéz összekuporgatott,
Az itthon maradván mind prédára jutott.
Azon célból rakták őket vagonokba,
hogy ne kerüljenek vissza otthonukba.
Nem tehattünk másképp, mert nem volt irgalom,*

*Mindent elfojtott az erős karhatalom.
Csendes falunk népe körül volt kerítve
Sűrű csatárlánccal, s nem volt menedéke.
Az igazolásnak se szeri, se száma,
gyanús volt az ember saját falujába.
Szabadságra vágyott Szakállosnak népe,
Mégis rabszolgaság lett a vágya bére.
Ahogy megérkezett a szolgavásárra,
Megtudták, ki s kinek, hogy mennyi az ára.
Olcsó lett az ember és préda a nemzet,
Sajnos, nekünk köllött elszenvedni eztet.*

.....
*Könnyes szemmel intünk búcsút mindenkinek,
Szomszédunknak és többi kedvesünknek.
Költözzön közéték békesség, szeretet,
Drága kicsi falunk, a Jó Isten veled!*

1947 februárjának legvégén Ipolypásztó lelkipásztora, zsebében a barsi egyházmegye megbízólevelével, elindult a messze szakadt nyáj után. Klenečen, Brizán, Račinevesen meg is látogathatott hat, kényszermunkára ítélt ipolypásztói családot. Tovább azonban, hiába támogatta ebbeli igyekezetében őt a Cseh Testvérek evangélikus egyháza, hatósági közbeavatkozás miatt – ítéltetvén a magyar nyelvű istentisztelet tilosnak – nem juthatott. Kevés hírt hozott hát a messi idegenbe szakadtakról...

Hitte-e, remélte-e, gondolta-e akkor a felbolydult falu, hogy az „átcsoportosítottak” – csillapultával a zordon időknél – hazaszivárognak, „visszacsoportosulnak” szülőföldjükre; sorjában; azok egy részének viszont, akik megúszták a deportálást, egyszer s mindenkorra el kell szakadniuk a szülőfajától? Rosszabbul végül is azok jártak, akiknek házat, gazdasági épületet, pincét, szőlőt, földet, parasztosók által összekuporgatott, összerobotolt birtokot, mindent, ami nem mozdítható, ami össze nem csomagolható, itt kellett prédául hagyniuk, s akiket mozdítható, becsomagolható, összepakolható, vagonokba rakható holmijukkal, eszközeikkel, gazdasági felszerelésükkel együtt egyszer s mindenkorra kivittek a közömbös vonatok a községből, átsattogva velük túloldalára a határnak. „Intézményesen” száztizenöt fővel csappant meg falum magyar lakossága. „Nem intézményesen”, szökve távozott a nehéz sors elől az 1945–1948-as évek Ipolypásztójáról további negyvenkilenc személy. Önként jelentkezett cserére egy hattagú család. Együttvéve százhetvenhárom embert sodortak át a háború utáni békétlen béke évei Magyarországra. Egyhatodát a (közösségi önmagát azóta sem találó) falunak, amelybe a kitelepítettek helyébe más tájak más embereit, magyarországi szlovákok családjait hozta megbolydult korszak jelképe: a vagon, a vonat.

Állván e jégveréses, forgószeles esztendőkből, ellentétes hatalmi érdekek vonzókörében, országnyi nagy indulatok keresztüzében, hogyan ítélte meg az 1938–1948 közötti évtizedet, aki megszenvedte egyként légszomját a háborús Magyarországnak és a jogot tipró Szlovákiának? „Sokat köllött szenvednünk háború alatt is, még háború után is még egy darabig. Azt nem is kívánja senki, hogy másszor ismétlődjön ilyen nagy... ilyen nagy szenvedés.” Mit kívánhatott a népek és nyelvek találkozásának sávjában élő, a történelmet ugyan „alulról” néző, ám azt mindkét oldalról ismerő határ

menti magyar parasztság? Azt, ami már idézett hírversben, rímes krónikában (annak általam kipontozott helyein) így fogalmazódott vággyá, gondolattá, mának szóló tanúsággá és tanulsággá:

*Ne sanyargatnának ártatlan népeket,
de inkább szeretnék egymást az emberek.
Tanulnák meg egymást tisztolni, böcsölni,
Még ha nem is tudnák egy nyelven beszélni.
Látnák meg egymásban Isten teremtményét,
Be tudnák tartani az Isten törvényét.
Felebarátodat szeresd, mint magadat,
ez volna a földön legfőbb parancsolat.
Ha ezen alapra építnék a békét,
meglátnák a világ újjászületését.*

...1948 februárja után csitulóra fordul a forgószél, s elültével rendeződni kezd a magyarság ügye.

1948. december 15-én az utolsó kitelepítettel, Szüts Árpád lelkésszel és családjával is kicsattogott Ipolypásztórol a marhavagon.

Ugyanezen a napon az hírlik a tájon: Léván, Zselízen, Ipolyságon magyar újságot is kapni már.

A címe?

Új Szó.

Szabad Szlovákiában újra a magyar szó.

*

Szabad Szlovákiában a magyar szó?

A krónikás írás, melyet a föntiekben vehetett kézbe a tisztelt Olvasó, egyik – saját kéziratáramban sem társtalan, szélesebb összefüggésben pedig bizonyára sok-sok „néma testvérrel” rokon – terméke az 1989. november 17-e előtti évek irodalmi életének. A dosszié, amelyben eleddig hánykódott, az alábbi címet viselte: *„Asztalfiók-irodalom”*. A krónikatöredék az írói igazmondást, a szellemi függetlenséget elnyomorító korszakban, a *Hazahív a harangszó* című falurajzom világra vajúdásának idején íródott; a hosszúra nyúlt – s akkor még végenincsnek látszó – „társadalmi normalizálás” és a különös ügybuzgalommal gyakorolt „irodalmi konszolidáció” íróidegeket megviselő éveiben tehát.

Könyvem zárófejezete, amely szülőfalumnak, Ipolypásztónak az 1938–1948 közötti zivatáros évtizedéről lett volna hivatva tablót festeni – persze az „ahogy lehet”-nek a kényszerítő szorításában vergődve –, az elképzelt keresztségben ezt a címet kapta volna: *Jégverésben, forgószélben*. Ez a cím olvasható a *Hazahív a harangszó* tartalomjegyzékében is, jöllehet, a két részre oszló krónikás fejezetből csak az egyik, a Jégverésben című láthatott nyomdafestéket; az tehát, amelyik a háborús vérzivattal, az állóharcok során frontvonalba eső falu evakuálásával (ahogy az idősebb ipolypásztóiak emlegetik: a „menekülés” eseménysorával) foglalkozik. „Finomításokkal” láthatott ugyan napvilágot ez az alfejezet is; a teljes némaság sorsára azonban nem ítéltetett.

Nem úgy kéziratom második része! A *Forgószélben (1945–1948)* című alfejezetet, a tartalomjegyzékbeli eligazítás ellenére, hiába keresi a könyvben az olvasó. Hiába,

mert ezt a kéziratrészt egy másfajta kor másfajta „forgószele” szórta szét lapjaira, sodorta a kimondhatatlanság, a nem-közölhetőség, a tabutémaság sötét és néma tartományába.

Pedig...

Pedig ha figyelmesen – lélekbúvár szemmel – olvassuk ezt az „asztalfiók-sorsra” kárhoztatott szöveget, kiérezzük belőle azt is, miként, milyen manőverekkel, milyen trükkökkel próbált egyensúlyozni a „kimondhatóság” és a „nem-kimondhatóság” szándékai fölött az, aki e szöveget világra vajúdtá; tetten érhetjük igyekezetét, amelyet az a szándék motivált, hogy – mint Makkai Sándor erdélyi püspök mondotta volt – „Őrütség semmit sem tennünk, ha mindent nem tehetünk is.” A szöveg íróját ugyanaz az igyekezet vezette: „Őrütség semmit sem kimondanunk, ha mindent nem mondhatunk is ki...”

Észrevesz azután a lélekbúvár e szövegben mást is. A megfélemlítettséget. A „mu-szaj-herkulesseg” Ady-féle „mégis”-morálját. S a két érzés, érzelem, hangulat valami egészen furcsa keverékét. „Oly korban éltem én e földön...” – érthető, ugye, tájainkon a léleknek ez az állapota. A megfélemlítettség, amely – a dacos „csakazértis” megszüljője. Morbus Hungaricus – mondaná Németh László. Érdekes népszokás – mondaná, a rá jellemző fanyar iróniával, Sütő András. E lelket inkább ölő, semmint emelő kettős-ségben úgy éreztem magam, mint érezte magát ama „Úr Istentől izgatott” régi prédikátor, a sorssal és történelemmel protestáló Bornemisza Péter uram, aki – mint Sütő András találóan írja – „szívében a félelem esztétikájával” így vallott magáról: „...egyfelől félttem, másfelől égett a szívem, és talán az oldalamon is kiszakadt volna, ha a számat fel nem tátottam volna”. Félt tehát e sorok írója is; némileg okkal-joggal, hiszen a Szlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság felgöngyölítésére irányuló nyomozások és megfigyelések során – sokadmagával egyetemben – nem maradt ki ő sem a „szolgálatos szemek” és „szolgálatos fülek” kitüntető figyelméből.

Félttem tehát; ám másfelől „égett a szám”, s szerettem volna a történelmi igazságból legalább annyit elmondani, annyit kimondani, amennyit a mostoha irodalompolitikai körülmények közepette elbírt a papír. Az ábrázolt korszakról való tudásom, a kor meg- és túlélőivel folytatott magnós beszélgetések jóvoltából, természetesen már a szövegalkotás első pillanataiban is jóval nagyobb volt annál, mint amennyi abból végül is megfogalmazódott. Nevekre, adatközlőkre – akik személyesebbé hangolhatták volna könyvem eme fejezetének stílusát – már csak a menetrendszerűen „fennforgó” következmények miatt sem hivatkozhattam. Működött bennem továbbá a „.....”; az Esterházy Péter bevezette esztétikai alapelv: az öncenzúra. Mi több: szövegkomponáló szemponttá lépett elő még a taktizáló ravaszság is: a magyar sérelmek felsorolását szlovák és pártpolitikus szájakba adtam. Tudatosan. Abban bízva, hogy szövegem így, az ő betét-szövegeik mankóján, majd csak elsántikál a nyomdáig...

Nem sántikált el.

A kitelepítéssel, deportálással foglalkozó alfejezet, a Forgószelelben, az őskézirat-hoz viszonyítva a lektori véleményezés, valamint a többszöri „átigazítás”, átszerkesztés során egyik megalázó procedúrától a másik megalázó procedúráig egyre csak sorvadt, apadt. A kéziratáramban levő szövegváltozatok jól szemléltetik, miképpen csorbultak meg még a részigazságok is, egy abszurd még „részebb” igazság szellemében. Nem segítette a párttörténetekből kölcsönzött „mankó” sem; ami korábbi tanulmányokban (Juraj Zvara, Viliam Plevza) megfogalmazódott, az a nyolcvanas évek egyre zordabb szél-járásában megint csak tabunak számított. Tabunak, amelyről beszélni, amelyről írni,

amelyről emlékezni – tilos. Aki ilyesmire vetemedik, az „magyarkodó”, az „nationalista”, az „szlovákellenes”, az sérti „a CSKP internacionalista és lenini politikáját”.

Csoda-e hát, ha törékeny kéziratom nem törte át a cenzúra masszív falát?! A többszörösen megcsonkított, többszörösen „finomított” – a kor „szuperlektor”-ának kedvelt kifejezésével élve: „megszelelt” – szöveg végül is kimaradt a *Hazahív a harangszóból*. Koporsóba (asztfiókba) helyezésekor ott buzgólkodott lektora, a pápánál is pápább Strasser György, a Csemadok hetilapjának, a Hétnek a főszerkesztője, a kiadó igazgatójának, az esztétikum porcelánboltjában elefántléptekkel csörtető Sárkány Árpádnak az egyik főideológusa is.

Ám a „forgószél” még ezzel sem ült el.

Jóllehet, az 1945–1948-as magyar hányattatásokkal foglalkozó fejezet a könyvemben nem láthatott napvilágot, mégis e miatt a fejezet miatt ért – titok, hogy milyen szellemi janicsárok „jóvoltából” – 1985-ben az a felelősségre vonás, melynek következtében az „illetékesek” úgy döntöttek, hogy a Madách Imre Irodalmi Díjat, amelyet pedig a Szlovákiai Irodalmi Alap elnöksége két falurajzom alapján történetesen nekem ítél, abban az évben nem osztják ki.

Sem nekem, sem másnak.

*

Isten malmai, ha lassan is, őrlnek.

A politikában, az irodalompolitikában is.

1990. december 18. Könyvem diszkriminálása, Madách-díjam „megfúrása” óta öt év pergett le a közép-európai és szlovákiai, s kisebbségi magyar homokórán. Amely, mint tudjuk, 1989 novembere óta új időszámítás szerint méri létezésünk idejét. Ennek köszönhető, hogy kilencven decemberében a Szlovák Irodalmi Alap igazgatója, a nem általa elkövetett bűnökért kérve sűrűn a bocsánatot, s ontva közben a jókívánásokat is, az írói, erkölcsi és anyagi rehabilitálás megnyilvánulásaként átnyújtotta, post festa, az annak idején elsikkasztott Madách-díjat.

Van, lesz, lehet e tájon még feltámadás?

*

Ipolypásztó, 1991. püskösd vasárnapja.

Az a nap, amely emlékezetes marad nemcsak e meggyötört sorsú kisközség, hanem a szomszéd falvak, az Alsó-Ipoly mente lakói számára is. Az ország sok-sok településére postázott meghívó szavára, amelyen – lehet-e íróember számára nagyobb siker ennél? – ez a tömör mottó állt: Hazahív a harangszó, visszatértek a kibocsátó fészekbe, a szülőfalu fészekmelegébe az elszármazottak; s hazajöttek a harang hívó szavára azok a testvéreink is, akiket az 1947-es kitelepítés sodort el a messzi Baranyába, Pécs és Villány környékére, Bakonycsernyére...

Felidézni e gyászünnepség hangulatát: az orgonaszó méltóságát, Kovács Géza tiszteletes úr emelkedett prédikációját, a fiatal polgármester, Mészáros Ottó múlttal szembesülő okos szavait, a Csehországba hurcolt Mázsár István elcsukló hangú, férfikönyvekkel küszködő visszaemlékezését, a szülőföldre való ragaszkodás forró szavait megfogalmazó Gyurcsó István-verseket, a nemzetek közötti megbékélés eszméjét hirdető Hviezdoslav-költeményt, a Bodonyi András által gitár- és hegedűkísérettel előadott „felvidéki” dalokat, az esztergomi vendégkórus gregorián dallamaiból áradó ünnepélyességet, a zsúfolásig megtelt templom sűrű és mély áhítatát, nos – felidézni mindezt egy újabb írásnak lesz a feladata.

Itt és most legyen elég ennyi: a kicsi Ipolypásztó nagy példát statuált.

Azzal, hogy be merté vallani a múltat. Azzal, hogy a történelemhamisítás évtizedei, a hallgatás esztendei után szembe mert nézni az idegeinket kínzó és gyötrő traumákkal. Azzal, hogy kemény és maradandó márványtáblába véste emberségre kötelező örök mementóját. Az ünnepélyes istentisztelet során felavatott – s a templombelsőben, a bejáratnál elhelyezett – emléktáblán az alábbi szöveg olvasható:

CSAK VÁNDOROK,
CSAK BUJDOSÓK VAGYUNK

*Az 1947–1948-ban szülőföldjéről
kitelepített 178 magyar testvérünk
emlékére*

Ipolypásztó közössége 1991.

Vándor, te, ki utánunk jössz a messzi időben,
vándor: Állj meg, emlékezz, ne feledj!

Mint ahogy nem feledtek, nem felednek azok sem, akik pünkösöd ünnepén: a lélek, a közösségi öntudat, az önismeret, a lefojtottságából feltörő magyar szellem újjászületésének ünnepén jelen voltak Ipolypásztó jeles napján, amely egyszerre sugárzott gyászt és megrendülést – de felszabadultságot és önbizalmat, erőt és hitet is.

Sokakat hívott haza a harangszó, azon az emlékezetes pünkösdön. Egyikük, a Magyarországra száműzött Zalabainé Pető Etelka (mintha csak az 1947-es kitelepítési vers ikerdarabja íródott volna meg, több mint négy, behegedni nem tudó évtized után) a bujdosók, a vándorok, a kitelepített sorstársak nevében a népi poézis alábbi megnyilvánulásával üdvözölte a szülőföldet:

*Rég romba dőlt a kis szülői fészek,
De mint a fecske, mindig visszatérek,
És bejárom a rég itt hagyott kertet,
Mely nékem oly sok szép virágot termelt,
Szatyrom mélyén, mint egy drága kincset,
Mindég viszek egy maroknyi földet.
Egy maroknyi drága szülőföldet,
Összegyűjtöm, s ha lesz egy cseréppel,
Benne szép színes muskátli nő fel.
És kiszáradni soha nem hagyom,
A könnyeimmel meglócsolgom.
És jövünk, jövünk otthonról haza,
Amíg cseng, még hív harangunk szava.
Mert itthon lenni ó de jó, de szép,
És van még pár üres virágcserep.*

Ipolypásztó–Somorja, 1984. december–1991. pünkösöd